

Gáspár Tamás

Szemlélet, módszer és kreativitás

**Majoros Pál Tanácsok, tippek, trükkök
nem csak szakdolgozatíróknak című könyvéről**

Approach, Method and Creativity

**On “Advice, Tips, Tricks – Not Only for
Dissertations”, a book by Pál Majoros**

ÖSSZEFOGLALÁS

A kutatómódszertan főként az egyetemi hallgatókat célozza meg, ugyanakkor egyre szélesebb körben ismert és egyetemi kurzusként is tanított téma. Felmerül a kérdés, hogy vajon szükség van-e a tudományos kutatás módszertanának rendszeres kifejtésére, továbbá az, hogy a jelen kötet miben ad mást vagy újat a témában már megjelent könyvekhez képest. A könyv tartalmilag gazdagon dolgozza fel a témát, főként a szerző több évtizedes gyakorlati tapasztalatai alapján. Fő hozzáadott értéke a tanulható módszertan és a fejleszthető kreativitás ötvözése.

SUMMARY

Research methodology is an increasingly widely known topic taught at university

courses and mostly aimed at university students. This paper discusses if research methodology really needs to be tackled on a regular basis and if this book has anything special or new to offer in comparison to similar books. The topic is elaborated through rich content in this book, suggestions are embedded in practical case studies born during decades of the author’s teaching and research practice. The main value added of the book include its easy-to-learn methodology and creativity development.

Kutatómódszertan könyvet írni ma egyszerre hálás és hálátlan feladat. Hálás, mert szerencsére a felsőfokú oktatásban, sőt a középfokú és általános képzésben is egyre nagyobb hangsúlyt kap az, hogy

DR. GÁSPÁR TAMÁS, CSc, tudományos főmunkatárs, Budapesti Gazdasági Főiskola Kutatóközpont, Nemzetközi Kereskedelem és Logisztika Tanszék (tamas.gaspar@kkfk.bgf.hu).

nem magától értetődő és nem mindegy, hogy miként szemléljük a körülöttünk lévő világot, és milyen következtetéseket fogalmazunk meg vele kapcsolatosan. A társadalmi átalakulás kapcsán az utóbbi évtizedekben kulcsfogalom lett az információ és a tudástársadalom. A technikai forradalom által tömegessé vált információ kezelése önmagában kutatómódszertani probléma, azonban a kettőt az különbözteti meg, hogy a tudás rendszerezett információ, amelyből megérteni és előre jelezni tudjuk a környezetünkben és a bennünk történő változásokat. A médiában sem a hírért, az információért folyik a verseny, hanem a hír kommentálása a meghatározó: ki tudja megfelelően rendszerbe állítani a történéseket, és elemzésével, következtetéseivel milyen döntési-magatartási válaszokat kezdeményez. Ez viszont már nemcsak technikai, hanem szemléleti és alkotóképességi kérdés is.

Többek között ezért hálátlan feladat is kutatómódszertan könyvet írni. Majoros Pál könyve hasznos lehet minden terület fiatal kutatója számára, de elsődlegesen a társadalomtudomány, azon belül is a közgazdaság-tudomány kutatási módszereit, eszközeit tárgyalja. A közgazdaság-tudományt viszont az utóbbi évtizedek neoliberalis dominanciájában a módszertan mint technika érdekelte. Az új intézményi iskola a régi institucionalista hagyomány helyett, amely a gazdasági jelenségeket társadalmi-kulturális-intézményi köntösében vizsgálta, a kizárólag hatékonyság szempontú költség-haszon elemzést terjesztette ki a társadalomtudomány minden területére. Majoros Pál azonban, célja szerint, a technikai fogások mellett az értelmiségi neveléshez szeretne hozzájárulni: nem csupán egy szakdolgozat elkészülésének útját követi nyomon, és látja el tanácsokkal, hanem ennek kapcsán

a tájékozódás és tisztánlátás eszköztárában is segít eligazodni. Ez már a citoyen hagyománya: az öngazgatásra (és környezetének felelősségteljes igazgatására) alkalmas állampolgár nevelése, aki a technikai eszközöket erkölcsi törvényeknek veti alá. A gondolkodni tanítás ugyanis nem egyszerűen a logikai képességek fejlesztése, hanem a társadalmi-közünyzeti felelősség szerinti következtetés.

Módszertani szempontból meghatározó mérföldkő a közelmúltban megjelent Stiglitz–Sen–Fitoussi-tanulmány¹, amely a társadalmi haladás mérésének szempontjait és eszközeit tárgyalja kritikusan, és felveti az értékek határozottabb módszertani beemelését. Sen egy korábbi könyvében, amely a fejlődést az egyéni szabadság kiterjedésében látta,² központi kategóriaként fogalmazta meg az egyéni képességek kiaknázásának és fejlesztésének lehetőségét. A kutatás módszertana is képességfejlesztés – csakhogy a képesség nem egyszerűen az egyéni érdekek hatékonyabb érvényesítése, mert annak része a kulturális hagyomány is, így beletartozik a kultúra kibontakoztatásának képessége. A szakszerűség, hatékonyság és kulturáltság egymáshoz kötése a polgárosodásnak elengedhetetlen feltétele.

Maga a könyv négy nagyobb és két kisebb fejezetből áll. A nagyobb lélegzetű részek végigvezetnek a témaválasztás, a kutatómunka tervezése, a kutatási-elemzési módszerek és technikák, valamint a kutatási beszámoló elkészítésének, megfogalmazásának nehézségein. Ezen belül jól felépítetten, részletekbe menően kerülnek tárgyalásra például a tervezési fázison belül a koncepció- és tervkészítés jelentősége, a konzulens szerepe, a szakirodalom és forrásfelhasználás vagy a jegyzetelés-technika. A megfogalmazás részében pedig külön találhatunk támpont-

tokat a vázlatkészítéshez, magához az íráshoz, a stílus- és nyelvhasználathoz, a formai, szerkesztési kérdésekhez, a hivatkozásokhoz. A kisebb fejezetek közül az egyik kimondottan a kreativitást és annak fejlesztési lehetőségeit járja körül. A másik az írott formában elkészített kutatási eredmények utóéletét, a publikációs és prezentációs lehetőségeit tárgyalja. Külön érdekessége a könyvnek a végén található fogalomtár, amely összegyűjti és röviden, tömören tartalmazza a témához tartozó kulcsfogalmakat.

Hálátlan kutatómódszertan könyvet írni talán azért is, mert számos hasonló témájú könyv jelent meg már itthon és külföldön. Az olvasó feltételezheti: kutatómódszertan csak egy van, miért van szükség még egy könyvre, ami ugyanarról szól. A probléma két alapvető kérdést vet fel: szükség van-e egyáltalán a tudományos kutatás módszertani leírására, és Majoros Pál könyve miben más, mint a többi kiadvány?

Ami az első kérdést illeti: a fenti gondolatmenet alapján határozott meggyőződése, hogy igen, szükség van kutatómódszertanra. Felelős állampolgárnak lenni nem csupán szemléleti kérdés – hanem életmód is: a mindennapok cselekedeteiben és a mindennapi események értékelésében kell megjelennie. Ez a fajta alkotó ember arról ismerszik meg, hogy képes *meglátni az újszerűt a mindennapi-ban*. Most nem Mengyelejevéről beszélek, aki az elemek rendszerezésével és felépítésük szabályszerűségeinek felismerésével megjósolt addig még nem ismert elemeket, azok szerkezetét, sőt fizikai-kémiai tulajdonságait. Nem Faradayról van szó, aki Schelling filozófiáját olvasva (sic!) az egyenes erőhatás helyett erőteret és (mágneses) erővonalakat kezdett látni és elképzelni. Sokkal inkább Bartókra gon-

dolok például, aki az ősidők óta létező népzene és a huszadik század zenei kísérleteit egyszer csak egybe látta. Vagy Szent-Györgyi Albertre, aki az uzsonnájában lévő zöldpaprikára egyszer csak másként tekintett. Ők ugyanolyan zseniálisak voltak, mint a fent említett hírességek, de a hétköznapi alkotó ember hozzájuk lehet hasonlatos: aki a körülöttünk már meglévő, jól ismert dolgokat másként összerakva jut új felismerésre. A tudományos értekezést készítő, főként a szakdolgozatírók számára ez lehet a leggyakrabban elért eredmény, egyben a kívánatos is.

Ahhoz, hogy a mindennapiban meglássuk az újszerűt, három dolog kell: *szemlélet, módszerek és kreativitás*. Elvileg a módszertan (metodológia) jelenti mindhármat, hiszen tartalmazza mind a módszereket (metodika), mind pedig ezek szemléleti kereteit és alkotóképességét (logosz). A kreativitás szerepe abban jelentős, hogy a szemléleti kereteknek szabadságot ad, skatulya nélkül tekint a jelenségekre. A módszerek és a kreativitás azonban önmagukban csak lehetőségek: a technika kreativitás nélkül csupán végrehajtás alkotás helyett; a kreativitás szárnyalásának erejét viszont az alkalmazott módszerek teszik hatékonyá, a mesterfogások váltják anyagi valósággá (jelen esetben például disszertációvá).

Majoros Pál könyve azért figyelemre méltó, mert mindkettőt tartalmazza, sőt bevezetőjében és a záró, saját könyvét kritizáló mellékletben kitér a technika és a kreativitás problémájára. A könyv egyik legértékesebb – és más kiadványoktól megkülönböztető – része az, hogy a kreativitás önálló fejezetet kap. A szerző nagyon alaposan mutatja be a pszichológia idevágó kutatásainak és megállapításainak lényegét, akárcsak az intelligencia és kreativitás közötti lényeges különbséget.

Biztatja hallgatóit és olvasóit, hogy engedjenek a gondolkodásuk szorosra fogott gyeplőin, mert így nemcsak értékeőbb eredményt produkálnak, hanem élvezetessé válik a tevékenység, a munka (közgazdasági értelemben) alkotássá alakul. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy határozott célja az, hogy a kutatás technológiáját megismertesse; a technológiáját, ami sohasem „a” módszer, hanem módszerek sokasága, portfóliója, amelyből mindenki a saját egyénisége alapján válogathat.

A kreativitás és a módszerek dialektikáját némileg bonyolítja, hogy a kettő bizonyos szintig „helyettesítheti” egymást: egy nagyon kreatív szerző hasonló szintű dolgozatot írhat, mint aki készség szinten ismeri és alkalmazza a kutatási módszereket. Azonban különböző szinteken eltérnek ezek a kombinációk. A kutatás valójában a kreativitással kezdődik: a csecsemők, gyerekek, akik igazi kutatómódszertant végeznek, amikor elkezdik felfedezni maguk körül a világot, nem betanult technikákat alkalmaznak, hanem előbb a véletlen, majd saját ötleteik, kísérleteik alapján kreatív tapasztalatokat szereznek ahhoz, hogy irányíthassák előbb szűkebb, majd tágabb környezetüket (ezt hívja Piaget elsődleges-másodlagos-harmadlagos cirkuláris reakciónak). Főként az iskolai-egyetemi évekkel aztán következik az analitikus-logikus gondolkodás (a módszerek, technikák) uralma, ami nélkülözhetetlen az életünk nagy részének megértéséhez és irányításához. „Mester” szinten azonban újra előtérbe kerül a kreativitás, az álmok (Kekulé a benzolgyűrűvel), a „véletlenek” (Pasteur például) veszik át a megoldásban a kulcsszerepet. Mérő László írja az Új észjárások című könyvében,³ hogy a nagy szakosok nem számolgatnak és optimalizálnak már, nem számítógépszerűen működ-

nek, hanem erővonalakat látnak a táblán. Nos, Majoros Pál könyve, saját célja szerint, elsősorban az egyetemistáknak, főiskolásoknak szól, főként a szakdolgozat megírásához kíván segítséget nyújtani. Ez a fejlődési szakasz azonban többségében (és sajnos egyre jobban) a módszertechnológia domináns időszak, illetve annak a csúcsa, gyengébb-erősebb átfedéssel a kreativitás tartományába. Vagyis a technológia-kreativitás dilemma nagyon életszerű az elsődlegesen megcélzott korosztály esetében, ugyanakkor a szerző helyesen írja meg és építi fel könyvét oly módon, hogy kutatás- és disszertációírási technikát, „szamárvezetőt” is ad az olvasó kezébe.

Ami a könyv tartalmi részét illeti, az anyag rendkívül bőseges és szerteágazóan széles körű. Oldalszámra is terjedelmes, de inkább figyelemre méltó, hogy az egyes területek nagyon részletesen és mélyen kidolgozottak: lényegében a hazai szakirodalom teljes körét, illetve az egyes területekhez kapcsolódó külföldi irodalom lényeges opusait áttekintette a szerző. Ami feltűnő, hogy nemcsak az általános kutatás-módszertani szakirodalom szerepel listáján, hanem az egyes rész kérdések, készség- és képességfejlesztési területek szaktanulmányai is. Igaza van a szerzőnek: nem lehet, és nem is szabad egyszerre elolvasni a könyvet, mert a mélységekbe menő tárgyalás a szelektív olvasást kívánja meg.

Széles körű az irodalomfeldolgozás, mégsem gyűjteményes kötet a könyv. Majoros Pál ugyanis nem összeválogatta az egyes irodalmak megállapításait, hanem a saját szempontja szerint ezek lényegét emelte és egészítette ki. A mű vezérfonala, az írás szempontja pedig alapvetően a gyakorlati szempont, a cselekvés, az elkészülő eredmény.

A könyvnek nemcsak a feldolgozás módjában, hanem témáiban is néhány kiemelten fontos és sajátos vonása van. Egyik legértékesebb része Majoros Pálnak a hosszú évek során összegyűlt oktatási-kutatási-kutatásszervezési gyakorlatából leszűrődött esetek közbeszűrése, tipikus hibák történeteinek bemutatása, amelyek élővé teszik a kutatási technológiákat. Hasonlóképpen figyelemre méltó, hogy önálló alfejezetet kaptak a külföldi kutatáshoz való pályázatírás tapasztalatai, tippjei.

A szemléleti vonatkozások miatt is fontosnak érzem, hogy a technikai kérdések mellett részletesen szól a szerző a kutatás etikai kérdéseiről, mert az internet korában minden korábbinál nagyobb a csábítás és a lehetőség más gondolatainak, eredményeinek a kisajátítására. Kiemelném végül, hogy a könyv végén külön rész foglalkozik az egész kutatás, írás utóéletével: a publikálással és prezentációval. Ezzel a fejezettel válik igazán élővé az egész kutatási folyamat, hiszen a tudományos kutatás kommunikációs probléma is: amíg az eredményeimet nem tudom érthetően és hatékonyan megosztani a közösséggel, addig azok szinte nem is léteznek.

Nemcsak azért bőséges az anyag, mert széles körű a szerző irodalomfeldolgozása, hanem azért is, mert a tudás több szintjére is kiterjed a könyv. Az ismeretek, rutinok és készségek között a pedagógia lényeges különbséget tesz, a könyv pedig – kimondatlanul is – igyekszik mindegyik szinten segítséget nyújtani. Az ismereteket lefedik a szakirodalmi megállapítások és a saját tapasztalatok. A rutinok területén nagy segítséget nyújtanak például a könyvtárakkal, információkeresési módokkal kapcsolatos részek. A készségeket alakítják ki a kutatás hogyanjaira vonatkozó fejezetek. Továbbá, a tudás különböző

szintjeit átszővi és ellensúlyozza a kreativitás képességrendszerének fejlesztése.

A technikai kérdések és kreativitás mellett végül vissza kell térnünk a kiindulópontunkhoz: a szemléleti kérdéshez, amely látens módon végighúzódik a könyvön, ugyanakkor mottó formájában közvetlenül is megjelenik. Egy könyv mottója mindig a leginkább sűrített formája magának a műnek. Majoros Pál Immanuel Kant gondolatait, egy kínai közmondást és Kölcsey Parainesisének egy részletét választotta. Érdekes egymás mellett látni Kantot és a kínai bölcseket. Az előbbi a felvilágosodást, utóbbiak a megvilágosodást hirdetik. A kettő közötti lényeges különbség az, hogy a felvilágosodás cselekvése aktív: az ész és a gondolkodás által kívánja legyőzni a szellemi sötétséget. A megvilágosodás „cselekvése” viszont passzív: a befolyásolás helyett a dolgok belső lényegének a megnyilvánulására koncentrálnak, vagyis befogadó, a történő dolgokat szemlélő, intuitív magatartás. Íme, itt áll a kutatás módszertanának technológiáját és kreativitását előtérbe állító megközelítések kettőssége – vagy inkább egymás mellettsége.

A kulcsot, a szemléleti alapot azonban Kölcsey szavai hordozzák. Majoros Pál célja az, hogy cselekvő legyen az, aki olvassa a könyvét. A kutatás azonban sokféle célt szolgálhat – viszont Kölcsey határozottan kimondja: a jó érdekében tenni az egyetlen helyes út. Ennek módja pedig nem egyszerűen a kutatási módszerek el-sajátítása, még csak nem is a kreativitás fejlesztése – hanem a lélek gazdagítása. „Tehát tégy! S tégy minden jót, ami tőled telik, s mindenütt, hol alkalom nyílik; s hogy minél nagyobb sikerrel tehesz, lelkedet eszközökkel gazdagítani szüntelen igyekezzél.”¹⁴

Könyvvilág

(Majoros Pál: *Tanácsok, tippek, trükkök nem csak szakdolgozatíróknak, avagy a kutatás-módszertan alapjai. Perfekt, Budapest, 2011, 332 oldal.*)

JEGYZETEK

¹ J. Stiglitz–A. Sen–J. Fitoussi: *The Commission on the Measurement of Economic Performance and Social*

Progress. 2009. www.stiglitz-sen-fitoussi.fr (Letöltés: 2011. november 25.)

² Amartya Sen: *A fejlődés mint szabadság.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003.

³ Mérő László: *Új észjárások. A racionális gondolkodás ereje és korlátai.* Tericum, Budapest, 2001.

⁴ Kölcsey Ferenc: *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz.* 1837.